

Рішення разової спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.067
про присудження ступеня доктора філософії

Разова спеціалізована вчена рада ДФ 26.133.067 Київського столичного університету імені Бориса Грінченка виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), місто Київ, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки на підставі прилюдного захисту дисертації Городілової Тетяни Миколаївни «Грамотичні засоби вираження категорії заперечення в історії німецької мови: структура та функціонування» за спеціальністю 035 Філологія 18 червня 2024 року.

Городілова Тетяна Миколаївна, 1979 року народження, громадянка України, освіта вища: у 2019 році закінчила магістратуру Київського університету імені Бориса Грінченка за спеціальністю «Філологія».

З 2019 р. і дотепер працює викладачем кафедри германської філології Факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Дисертацію виконано в Університеті Грінченка.

Науковий керівник: Буніятова Ізабелла Рафаїлівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри лінгвістики та перекладу Факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукові результати дисертації висвітлено у 17 наукових публікаціях, із яких: 5 (з них 1 у співавторстві) у наукових виданнях, зарахованих на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, 12 публікаціях, у яких додатково відображено результати дисертації.

1. Городілова Т. М. Синтаксична реалізація заперечного клітика NICHT у сучасній німецькій мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2021. № 1. С. 38-44. ISSN видання 2663-3426 (print), 2663-3434 (online); DOI

- <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2021-1-6>; Веб-посилання на видання:
<https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/issue/view/21>
2. Городілова Т. М. Явище полінегації в історії німецької та англійської мови: випадок надлишковості. *Актуальні питання іноземної філології*. 2022. Вип. 16. С. 10-17. ISSN видання 2410-0927 (print); DOI <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2022-16-2>; Веб-посилання на видання: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/philology/issue/view/39>
3. Horodilova T. M. Negative constructions in the history of German: the case of multiple negation. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія Філологічні науки*. 2022. № 1(96). С. 75-87. ISSN видання 2663-7642 (print), 2707-4463 (online); DOI [https://doi.org/10.35433/philology.1\(96\).2022.75-86](https://doi.org/10.35433/philology.1(96).2022.75-86); Веб-посилання на видання: <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/issue/view/15823>
4. Буніятова І. Р., Городілова Т. М. Кореляція між англосаксонським гомілетичним дискурсом і граматиною. *Studia Linguistica*. 2023. № 22. С. 34-47. ISSN видання 2411-1562 (print) 2786-8206 (online); DOI [http://dx.doi.org/10.35433/philology.3\(101\).2023.115-127](http://dx.doi.org/10.35433/philology.3(101).2023.115-127); Веб-посилання на видання: <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/issue/view/17271>
5. Horodilova T. M. Word order strategies in the Old High German negative sentence. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія Філологічні науки*. 2023. № 3(101). С. 115-127. ISSN видання 2663-7642 (print), 2707-4463 (online); DOI [http://dx.doi.org/10.35433/philology.3\(101\).2023.115-127](http://dx.doi.org/10.35433/philology.3(101).2023.115-127); Веб-посилання на видання: <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/issue/view/17271>

У дискусії взяли участь голова і члени разової спеціалізованої вченої ради:

Колесник Олександр Сергійович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології Факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зауваження та побажання:

1. Одним з лейтмотивів дисертації є апеляція до циклу Єсперсена. Як ідея "циклічності розвитку" Єсперсена узгоджується з наведеним у тексті твердженням про "одновекторність" граматиалізації? Чи цикл є "одноразовим", дискретним (тобто, насправді, не циклом, а певною послідовністю форм)? Чи існують підстави прогностично змодельовати генезу відмінних від сучасних синтаксичних моделей заперечення, де цикл повторився б знову?

На С. 49 вказано, що "цикл передбачає три основних етапи (Swart, 2010, р. 114)", у той час як на С. 50 йдеться про п'ять етапів, на С. 94 зазначається "При цьому розглядають чотири етапи розвитку сучасного німецького заперечення з урахуванням циклу О. Єсперсена"; а на С. 140 "сучасна німецька мова чітко демонструє третій етап циклу О. Єсперсена, де у дериваційній структурі заповнюється лише специфікатор". Чи існує кореляція між аргументним циклом (С. 136) і циклом Єсперсена? Якщо так, то яка саме? Загалом, спроба виділення універсальної послідовності у становленні заперечного речення потребує кращої реалізації.

2. Деякі цитати, використані в роботі, виглядають не зовсім вдалимими, або занадто радикальними. Наприклад, на С. 48 вказується, що "Особливість такого трактування полягає у тому, що синтаксичні зміни є автономними, тобто відбуваються незалежно від синтаксичних відносин, прагматичних міркувань, функцій дискурсу чи соціолінгвістичного аспекту (Campbell, 2013, р. 280)". Як синтаксичні зміни можуть відбуватись незалежно від синтаксичних відносин? Як саме це призводить до проміжного висновку: "дослідження процесів граматиалізації передбачає вивчення перехідних явищ"? Не погоджуємось з цитованою думкою щодо відсутності зв'язку між синтаксисом, прагматикою та змістом соціокультурного простору. Подібні цитати не сприяють розумінню авторської концепції, а створюють дещо зайвий "інформаційний шум".

3. Окремі твердження потребують додаткової аргументації та ілюстрування. Наприклад, "...заперечні маркери у давньогерманських мовах

(напр., нім. nicht, нід. niet) є адвербіальними елементами. Відповідно, можна припустити, що ці маркери або примикають до дієслівної фрази VP, або до проєкції, яка домінує над VP" С. 125. Продемонструйте, будь ласка, обидва випадки примикання. Як це виглядає ?

4. Деякі формулювання потребують уточнення. Чи вислів "модель подвійного заперечення *ni/ne ... (neo)wiht*, яку запропонував дискурс" (С.57) метафоричний? Як саме дискурс щось "пропонує"?

Переосмислення вимагає твердження "У процесі побудови повідомлення має місце ентропія (=свобода вибору) джерела інформації" (С.59). Ентропія – це прояв хаосу, показник розбалансованості невірноваженої відкритої системи; наростання ентропії можливе унаслідок вибору у точці біфуркації траєкторії поступу системи, але ентропія не тотожна вибору.

Варто уточнити, з огляду на висновок "Давньоверхньонімецьке заперечне речення представлено лише з позицією вершини категоріальної фрази NegP, заповненої експліцитним лексичним матеріалом. Позицію специфікатора у цей час займає імпліцитний заперечний оператор, який приймають із семантичних причин (С.112) хто або що його "приймає" і варто продемонструвати, які саме "семантичні причини" та як саме зумовлюють дію цього оператора).

5. Виклад матеріалу подекуди не є "reader-friendly", принаймні, стилістично. Зокрема, у роботі наявна значна кількість фрагментів, введених фразою "Принагідно нагадаємо" (С.101), "Нагадаємо, що " (С.51, С.63, С 93, 96, 98 тощо, усього 23 випадки нагадувань), які перетворюють виклад на "нелінійний" або "клаптиковий", у якому серед набору цитат і підходів авторська концепція є "затемненою". У свою чергу, вислів "Відповідно категоріальна фраза NegP має бути розміщена нижче TP і вище Agr. Як альтернативу до вищезгаданого підходу пропонують розглядати породження NegP у різних позиціях над TP або VP (Ouhalla, 1990), або нижче від AgrP і вище за TP (Haegeman, 1995, p. 28)." (С 95.), що виглядає як дещо (я в лапках

подаю) "зашифрований професійний термінологічний дискурс", за логікою авторки, є достатнім для висновку "Існування різноманітних підходів щодо структури заперечного речення, особливо синтаксичного статусу заперечних маркерів і, відповідно, функціональної проєкції NegP, доводить складність проблеми і не сприймаються читачем як адекватні аргументи певної тези", але з позицій читача не має аргументативної цінності. Те саме стосується Таб. 4 (С.55), у якій набори формалізованих нотацій нібито демонструють динаміку становлення заперечної синтаксичної структури, не унаочнені мовним матеріалом і тому неінформативні, виглядають занадто абстрактно. Пункт 2.1 містить вичерпний огляд базових постулатів теорій, породжених в царині генеративної лінгвістики. Водночас, на С. 92 автор доходить висновку, що "Відповідно, у дослідженні синтаксичних змін – у нашому випадку це формування моделі заперечення – теорію засвоєння мови (англ. language acquisition) вважають вирішальною ланкою між синхронною та діахронною лінгвістикою", хоча вказана теорія не розглядається у змісті пункту і не використовується для інтерпретації матеріалу.

Пункт 2.4 логічніше виглядав би як елемент вступу, оскільки в ньому акцентується на недостатньому ступеню дослідженості обраної проблеми.

6. Отримані результати обґрунтовані з позицій сучасних течій генеративістики, висновки сформульовані чітко, теоретичні положення належним чином проілюстровані. На позитивну відзнаку заслуговує широка джерельна база дослідження, що охоплює тексти німецькою мовою різних періодів, чітке дотримання принципів і канонів аналізу, притаманних обраній науковій парадигмі, послідовність в аргументації, залучення матеріалу інших германських мов для створення уявлення про універсальність заперечення та ізоморфізм відповідних мовних засобів реалізації цієї категорії, спроби пов'язати досліджувані явища з феноменами саморегуляції систем, зокрема, чинником надлишковості.

7. Щодо фонетичного аспекту реалізації дискурсу, прагматики, дисертантці варто взяти до уваги здійснені реконструкції і прогностичні

міркування, які можна реалізувати на дещо іншому матеріалі. Загалом захист продемонстрував, що здобувачка вільно орієнтується в наукових течіях, чудово веде дискусію, обґрунтовує свою позицію. Все це справляє позитивне враження.

Шапочкіна Ольга Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зауваження та побажання:

1. У своєму дослідженні дисертантка аналізує займенникову парадигму давньоверхньонімецького періоду як невід’ємну складову заперечних конструкцій, у тому числі й для реалізації заперечного узгодження (с. 138). На наш погляд, не вистачає кількісних даних щодо дистрибуції займенників у давньо- та середньоверхньонімецькому періодах, що могло б візуалізувати (не)рівномірність вживання синтаксичних моделей заперечення.

2. Актуальність дисертаційної праці, високий теоретичний рівень, доцільність наукових підходів демонструє здатність Городілової Тетяни Миколаївни до ґрунтовних досліджень, вміння екстраполювати важливі теоретичні висновки попередників на мовознавчий контекст, виявляти тенденції його розвитку. Зазначене є об’єктивним підтвердженням наукової ерудиції, відповідних умінь, навичок і компетентностей, високого рівня теоретичних знань, якими володіє дисертантка.

3. Заслужують на увагу конкретні спостереження дисертантки щодо: статусу заперечної конструкції як діахронічної константи, що продемонстровано зверненням до матеріалу інших германських мов; реалізації чинників мовної змінюваності, зокрема надлишковості, як її позбувається мова протягом своєї еволюційної ходи і як це працює на зміну моделей заперечення; кореляції морфологічного маркування заперечення та інтерпретації його семантики.

4. Окремо варто відзначити роботу Тетяни Миколаївни з пам'ятками писемності давнього періоду, а саме з текстами, написаними давньо- і середньовісньонімецькою мовами, що є надзвичайно кропіткою працею і потребує уваги та ретельності і надзвичайної витривалості. Окрім цього, для свого дослідження Тетяні Миколаївні довелося працювати з текстами інших давньогерманських мов, що свідчить про відповідність аналітичній праці та науково-дослідницький хист дисертантки. Бажаємо Тетяні Миколаївні не звертати зі шляху наукового пошуку і продовжувати надалі розпрацьовувати матеріал в межах наукової школи історичної лінгвістики доктора філологічних наук, професора І. Р. Буніятової.

Приходько Анатолій Миколайович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Гуманітарного факультету Національного університету «Запорізька політехніка», зауваження та побажання:

1. Як повелося останнім часом, перший розділ гласно чи не гласно має бути присвяченим двом феноменам – об'єкту і предмету дослідження. Віддаючи належне тому, що перший розділ виконано на совість, не можемо не вказати на той факт, що його присвячено лише об'єктові і що уваги йому приділено дещо забагато. А ось предмет дослідження і його методика, розміщені разом у 2-у розділі, виявляються представленими дещо скромніше. Це зауваження могло б і не виникнути, якби у предметній області (генеративна граматика) були б пояснені всі використовувані в дослідженні поняття (можливо, навіть у вигляді окремого додатку-глосарія). Приміром, феномен *Ікс-итрих*-теорія, що ним широко оперує авторка, залишився не розтлумаченим.

Загалом, обсяг теоретико-методологічної (90 с.) та дослідницької (65 с.) частин дисертації порушує негласне правило їх оптимального співвідношення за алгоритмом Золотого перетину ($\approx \frac{1}{2} :: \frac{2}{3}$, або 1, 618).

2. Повертаючись знову до предмета дослідження, який заявлено у двоєдності структури та функції заперечного речення (див. назву дисертації), звернемо увагу, що в ньому нам бракує третього складника – семантики, без

якого важко собі уявити дослідження будь-яких реченнєвих побудов. Очевидно, це розуміє й сама авторка, коли формулює предмет дослідження як «структурно-семантичні та функційні характеристики заперечних речень» (с. 26). Виникає питання: так яким же чином вона розглядає структуру і семантику – окремо чи симбіозно? Чи, може, симбіозом може бути все – і структура, і семантика, і функція (пор. фразу: «структурно-функційна парадигма заперечення» – с. 175).

3. Функційні властивості заперечного речення розглядаються в дисертації Т. М. Городілової у двоєдності порядку слів і фокусування інформації. Чому обрано саме ці два аспекти комунікативно-функційної організації речення, адже вони становлять лише частину цієї організації і не відбивають систему. Остання передбачає принаймні і їхню комунікативну (розповідність, питальність, спонукальність, оптативність), і їхню іллокутивну типологію (асертивність, директивність, комісивність, фатичність тощо), не говорячи вже про їх тактико-стратегічний потенціал. Може, випущення цих аспектів комунікативного синтаксису викликане універсальністю перших двох, які покривають і комунікативні типи і мовленнєві акти? Чи може для цього є ще якісь є причини?

4. У своїй праці авторка стверджує, що «процес стабілізації і остаточного закріплення якісно нової заперечної моделі зафіксовано у р.-н.-в.-нім. періоді (XIV-XVII ст.), що є результатом перебудови системи заперечення не лише у німецькій, а й у інших західногерманських мовах» (с. 3). Ця думка є надзвичайно цікавою. Однак оскільки в подальшому тексті роботи ми не знаходимо ані її підтвердження, ані спростування, хотілося б почути додаткові роз'яснення – зокрема, про (когнітивні?) причини такої перебудови. Тим більше, що серед перспектив свого дослідження авторка вбачає висвітлення категорії заперечення у площині історичного дискурсу давньогерманських мов (с. 178). Нам би хотілося побажати авторці звернути увагу на можливість розгляду заперечних речень в історичному розрізі також і в аспекті їх когнітивної глибини та специфіки їх гілкування – право- чи лівобічного.

5. Дисертація Тетяни Миколаївни є історичною, граматичною роботою і свідчить про те, що здобувачка не просто розбирається в темі, а купається в ній, і готова годинами говорити на цю тему. Оцінюючи дисертацію Т. М. Городілової в цілому, зазначу, що вона є самостійною, завершеною та зрілою кваліфікаційною працею в галузі історичного граматики німецької мови. В ній отримано нові обґрунтовані дані, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему, яка не закриває теми, а позначає шляхи подальшого руху дослідницької думки і має в цьому сенсі вельми привабливі перспективи. Бажаю Тетяні Миколаївні не зупинятися на досягнутому і продовжувати своє дослідження вже на рівні дисертації доктора наук.

Гирич Олег Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурної комунікації та іношомовної освіти Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка, зауваження та побажання:

1. Тетяна Миколаївна Городілова зосереджує свою увагу на розповідних реченнях із формально наявним заперечним елементом елементом *nicht*, а також заперечних часток, які вживалися до граматики *nicht*, із заперечними займенниками та прислівниками, у той час як заявлена тема, а саме дослідження категорії заперечення залишає можливість аналізу також заперечних запитальних речень, імперативних речень, речень із заперечними безособовими формами, особливо з інфінітивом. Також можливим і доцільним вважаю дослідження речень з імпліцитним непрямым запереченням.

2. У роботі побіжно згадуються лексичні та граматичні зміни у реченні, зокрема так звані елементи заперечної полярності, пов'язані з появою у ньому заперечного маркера, проте закономірності та особливості застосування таких одиниць, наприклад, *mehr, noch, etwas* тощо заслуговують на більш детальне висвітлення.

3. Стосовно параграфа 1.5.1. виникає сумнів, чи можна використати дані щодо реалізації категорії заперечення у готській мові стосовно решти східногерманських мов.

4. У пункті 3.3., де досліджується граматикалізація *nicht*, бракує зазначення критеріїв граматикалізації саме цього маркера та ілюстрації їх емпіричними даними, які б демонстрували етапи, а також момент (наскільки це можливо) граматикалізації *nicht*. Тобто, запитання коли (знову ж, наскільки це можливо), чому, як можна довести, що граматикалізація вже відбулася, залишилися без чіткої відповіді.

5. В роботі наявні поодинокі лексичні та синтаксичні неточності: стор. 57, 67, 84, 109, 114, 126, 152.

6. Проведене дисертаційне дослідження свідчить про обізнаність автора в теоретичних питаннях з обраної проблематики, сумлінність наукового аналізу. Праця містить комплексний всебічний опис заперечних речень з давньоверхньонімецького по ранньонововерхньонімецький період розвитку німецької мови із зверненням до суміжних питань, пов'язаних зі становленням заперечних речень та окремих їх частин у інших давніх германських мовах, зокрема в англійській, скандинавських мовах, нідерландській та фризській. Вважаю, що дисертантка виконала усі теоретичні та дослідницькі завдання, поставлені в дисертації.

7. Приємно зазначити, що Тетяна Миколаївна приєднується до нашої школи, яку очолює доктор філологічних наук, професор Буніятова Ізабелла Рафаїлівна, і що кількість істориків мови, германістів, які здійснюють діяхронні дослідження, зростає. Прочитання дисертації Тетяни Миколаївни спонукає замислитися над аналогічними процесами в англійській мові, що, у свою чергу, викликає думки про жанри і стилі. Академічні перспективи цього дослідження надзвичайно великі, тим більше що в заявленій темі проаналізовано матеріал до XVII ст., а надалі і до сьогодні, і навіть на XXII ст. прогноз можна робити.

Махачашвілі Русудан Кирилевна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Факультету романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зауваження та побажання:

1. Представлене дослідження Тетяни Миколаївни пов'язане й інформоване тими задачами, які постають перед лінгвістичною парадигмою, лінгвістичним ландшафтом сьогодні. Обов'язково це розвиток систем штучного інтелекту, пов'язане з виявленням мовних трендів. Великі мовні моделі до сьогодні не тренувалися на глибинних діахронних корпусах, на глибинних діахронних матеріалах. Тетяна Миколаївна фактично представила в своїй роботі надійний, вже повністю готовий дата-сет, анотований мікрокорпус в діахронії розвитку сучасної німецької мови для тренування великої мовної моделі.

2. Дуже перспективними є емпіричні дані й теоретичні напрацювання цього дослідження для створення мікромоделі в межах архітектури BERT Google – великої мовної моделі корпорації Google, єдиної, яка на сьогоднішній момент тренується і визначає векторний простір великого обсягу мовної інформації не лише фрагментами, які дорівнюють слову, а й фрагментами, які дорівнюють реченню, і така модель виявляє замасковану мовну інформацію. Саме висновки Тетяни Миколаївни щодо надлишковості, які стосуються моделювання і результатів моделювання дерев Ікс-штрих, дуже вдало лягають на алгоритм тренування нейронної мережі, особливо за деревовидним алгоритмом. Цікавим було б з'ясувати, чи модель натренується за даними, отриманими у дисертації, чи дасть можливі інші результати.

3. Надано колосальний матеріал, який є дуже актуальним, унікальним, затребуваним для потреб розвитку сучасної лінгвістики, цифрової, трансформаційної лінгвістики, і є цінним практичним і теоретичним здобутком. Відповідно, рекомендовано продовжити науковий пошук з практичним застосуванням вже готових напрацювань у діахронії у царині цифрової лінгвістики.

Результати відкритого голосування:

«За» – 5 членів ради,

«Проти» – немає,

«Утримались» – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада ДФ 26.133.067 присуджує Городіловій Тетяні Миколаївні ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.067

Русудан МАХАЧАШВІЛІ